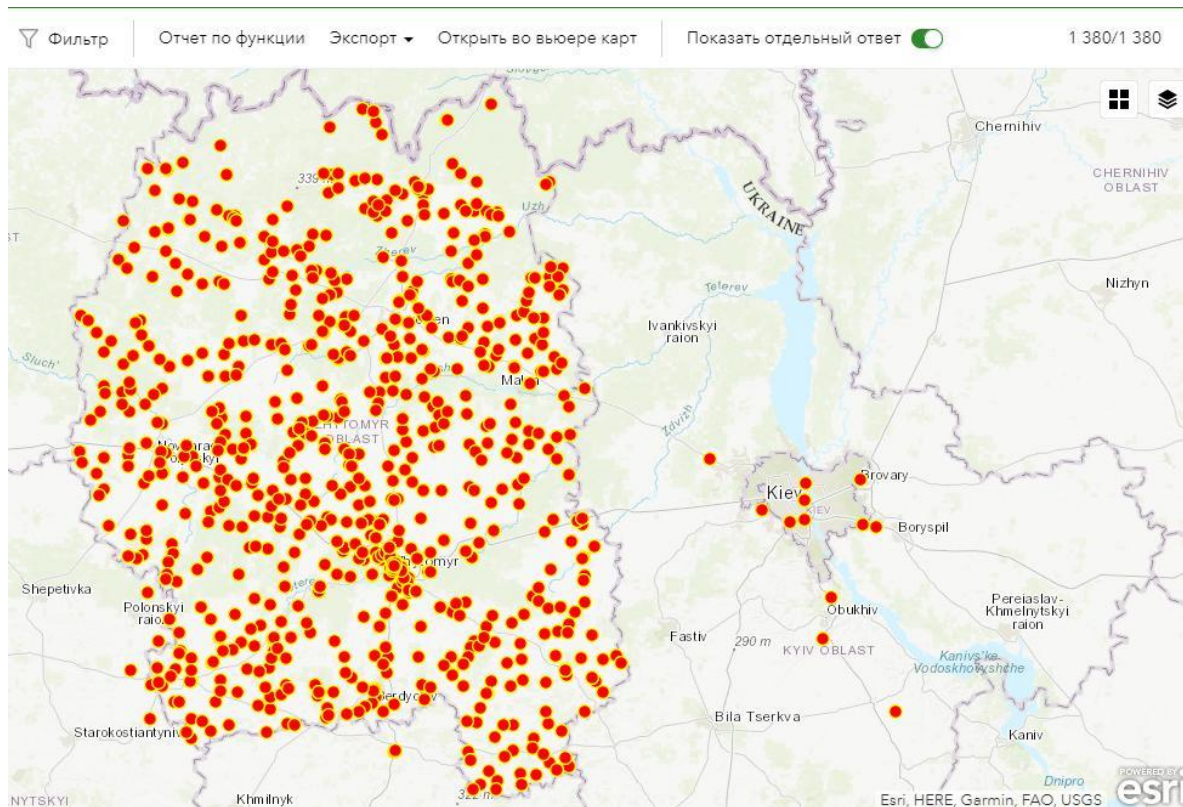

**ОЦІНКА РІВНЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ
БЕЗПЕКИ КРАЇНИ В УМОВАХ
ЗАПРОВАДЖЕННЯ РИНКУ ЗЕМЛІ**
Соціологічне дослідження
(на базі програмного середовища ArcGIS)

Фокус даного дослідження сконцентровано на питанні формування продовольчої безпеки, яке в умовах сучасних глобальних викликів є вкрай актуальним, особливо для України з її значним аграрним потенціалом. Під час соціологічного дослідження опитано 1381 респондент, в тому числі 1325 респондентів з Житомирської області, 1171 з яких є землевласниками.

Досліджена вибіркова сукупність опитаних жителів Житомирщини є репрезентативною за двома ознаками. По-перше, враховуючи чисельність населення регіону (1217936 осіб) довірна ймовірність дослідження становить 97 % з довірчим інтервалом ± 3 %. По-друге, загальна кількість землевласників в Житомирській області складає 1023000 осіб і при опитуванні 1171 землевласників довірна ймовірність рівна 95% з довірчим інтервалом ± 3 %. Крім того, під час опитування дотримано структуру розподілу респондентів у межах районів і враховано гендерний розподіл населення (46% чоловіків та 54% жінок). 89% респондентів проживають в сільських населених пунктах, 11% – в містах; 88% опитаних мають у власності одну та більше земельних ділянок.

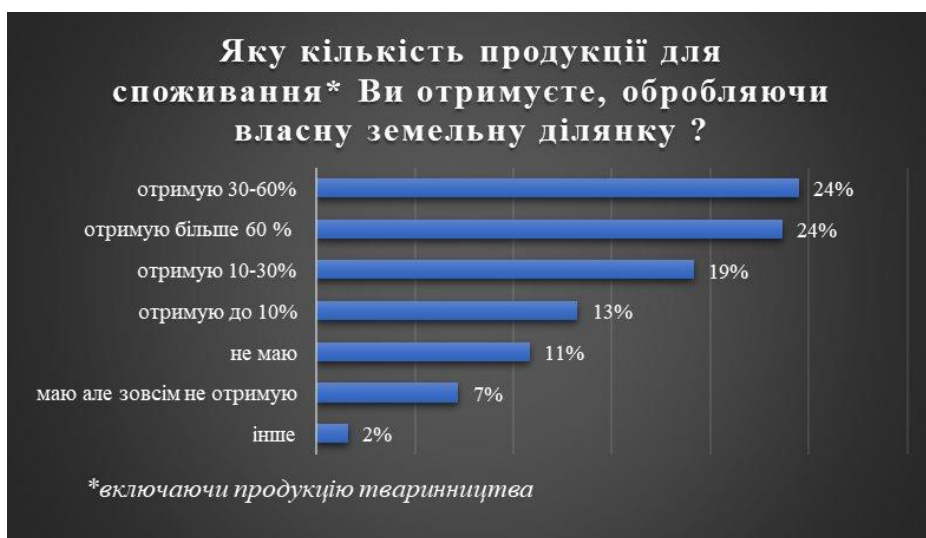
Проведене дослідження охоплює чотири тематичні блоки питань:

1. Продовольче забезпечення.
2. Наявність та використання земель.
3. Ринок землі.

4. Майбутнє сільських територій.

Продовольче забезпечення.

Отримані результати свідчать про те, що 24% опитаних з власних земельних ділянок отримують понад 60% харчових продуктів, які вони споживають. Ще 24% респондентів отримують зі своїх ділянок 30-60 % таких продуктів, а 19% землевласників самостійно забезпечують себе продовольством на 10-30%.

Виявлено низку регіональних особливостей використання сільськогосподарських земель та продовольчого забезпечення населення:

1. Житомирська область розташована у двох природно-кліматичних зонах: північна частина (80%) – у зоні Полісся, південна (20%) – у межах Лісостепу. Лісостепова зона (Андрушівський, Бердичівський, Любарський, Попільнянський, Ружинський та Чуднівський райони) характеризується кращими земельними ресурсами та сприятливішими умовами для аграрного виробництва. В цих районах більша частка населення отримує харчові продукти для власного споживання з власних земельних ділянок.

2. Свою специфіку мають і райони, райцентри яких є містами (Житомирський, Коростенський, Малинський, Бердичівський, Новоград-Волинський). Населення цих районів значно менше задіяне в аграрній сфері, працює у містах та переважно купує харчові продукти.

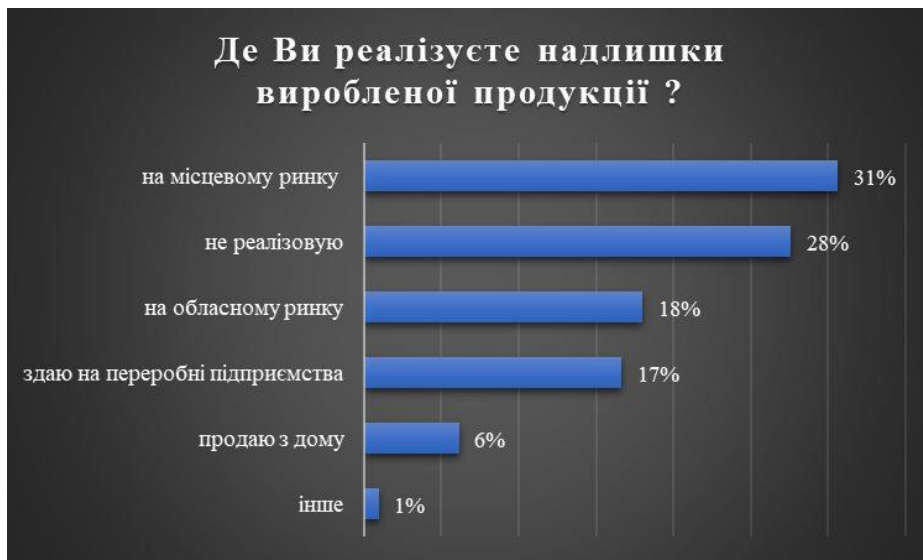
3. Особливостями Олевського та частини Овруцького районів є висока залісненість, бідні землі та активний видобуток корисних копалин. Відповідно, для виробництва сільськогосподарської продукції для власних потреб умови у цих районах недостатньо сприятливі. Це зумовлює низьку частку спожитої продукції, яку власники землі отримують зі своїх земельних наділів.

4. Значні площі сільськогосподарських земель Житомирської області низькородючі та забруднені радіонуклідами. Насамперед, це Народицький, Коростенський, Лугинський, частина Овруцького та Малинського районів, де значні масиви сільськогосподарських земель не використовуються або використовуються частково.

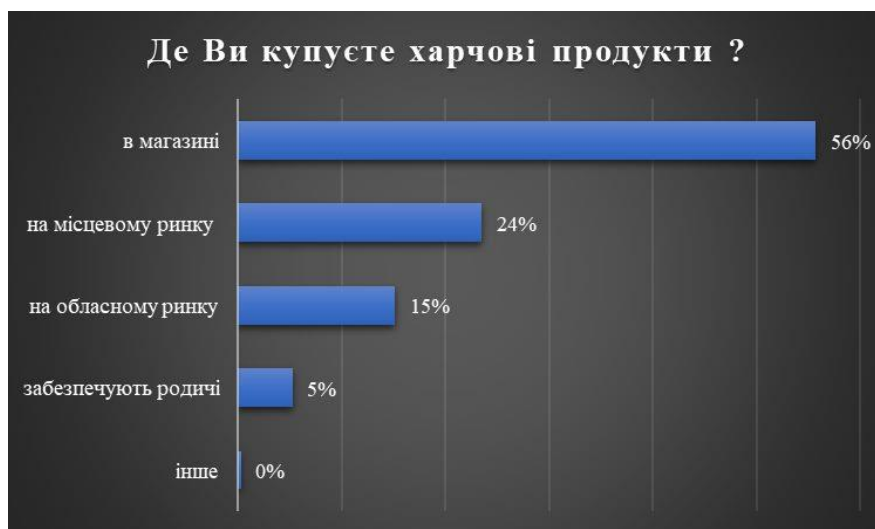
5. Характерною особливістю Поліської зони є стрімке зменшення поголів'я ВРХ. З кожним роком в господарствах населення зменшується чисельність корів. Відповідно люди змушені купувати молочні та м'ясні продукти.

У процесі дослідження виявлено, що значна кількість респондентів мають проблеми зі збутом вирощеної продукції, певна частка якої за відсутності можливості реалізувати та при неналежних умовах зберігання псується. Зокрема, 28% респондентів не реалізують надлишки виробленої продукції, 31% опитаних здають надлишки продукції на місцеві ринки, 18% – на обласні ринки, а 17% здають переробним підприємствам.

Встановлено, що мешканці найближчих до м. Житомир районів (Романівський, Черняхівський, Коростишівський, Андрушівський, Бердичівський, Чуднівський, Житомирський) значну частину надлишків вирощеної продукції реалізують в обласному центрі. Це пов'язано з розвинутою логістикою та ціною на продукцію. У Попільнянському та Ружинському районах є залізничне сполучення, що дає можливість реалізувати продукцію у Києві. Аналогічна ситуація у Брусиліві, який розташований неподалік Києва. Значна кількість населення сільської місцевості частину вирощеної продукції віддає дітям, що живуть у місті. Водночас, віддалені від обласного центру райони мають гіршу інфраструктуру і рідко співпрацюють з переробними підприємствами.

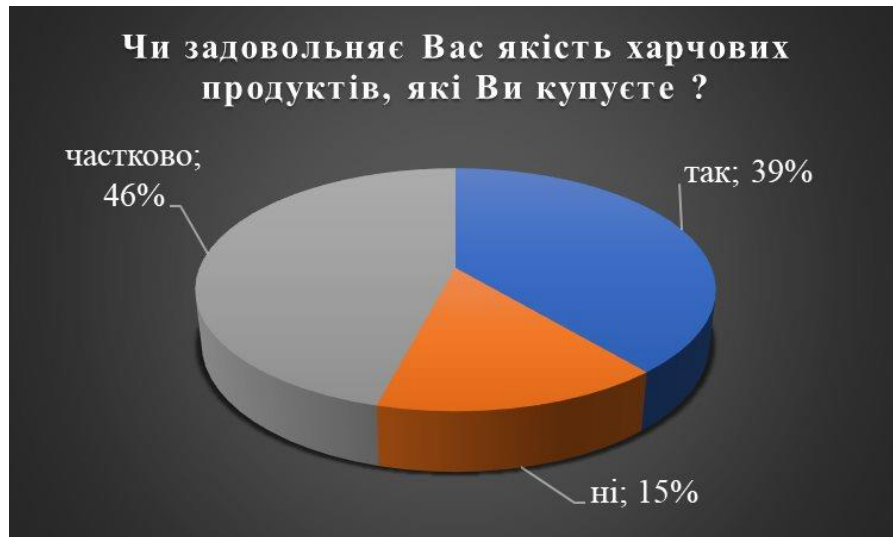

Що стосується купівлі харчових продуктів, то більшість респондентів (незалежно від розташування) купують їх у місцевих магазинах. Вони не мають інших альтернатив, враховуючи логістичне сполучення між селами та райцентрами. Характерним є виїзд у райцентр раз на тиждень та закупівля продуктів. У районах з більш розвинутою інфраструктурою (Романівський, Черняхівський, Коростишівський, Андрушівський, Бердичівський, Чуднівський, Житомирський, Брусилівський) населення має змогу частіше виїжджати у райцентри чи міста та купувати харчові продукти. Відповідно, мешканці таких районів мають ширший вибір продуктів за вигіднішими цінами.

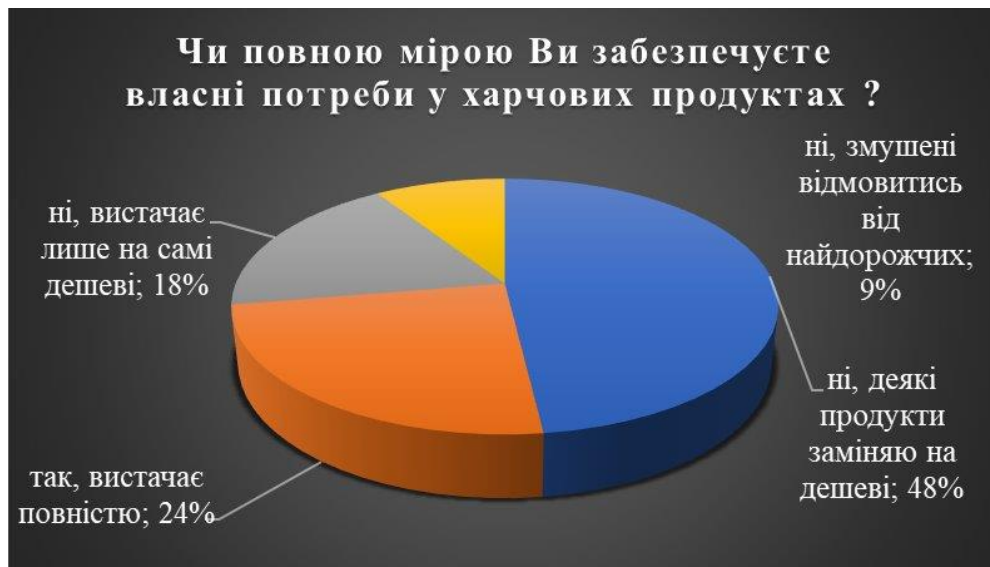

Щодо якості та безпечності харчових продуктів встановлено, що 46% опитаних частково задоволені якістю харчових продуктів, 39% задоволені повною мірою та 15% – не задоволені.

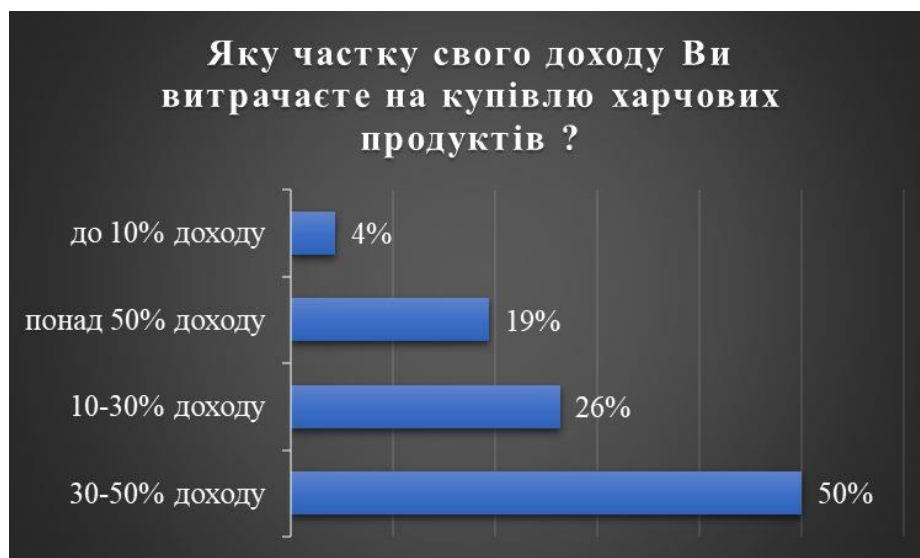
Результати опитування засвідчили, що у районах з більш розвиненою інфраструктурою, розташованих ближче до міст, у населення є змога купувати харчові продукти у ширшому асортименті і кращої якості. У віддалених та малозаселених районах існують проблеми з доступом до якісних харчових продуктів (Олевський, Овруцький, Народицький райони).

Проведене дослідження показало, що лише 24% населення Житомирської області повною мірою забезпечують власні потреби у харчових продуктах та не економлять кошти на продовольстві. 48% респондентів деякі харчові продукти змушені замінювати на дешевші. У менш економічно розвинутих районах (Олевський, Андрушівський, Баранівський, Овруцький, Народицький, Ємільчинський, Чуднівський, Романівський, Черняхівський, Ружинський, Лугинський) виявлено проблеми із забезпечення населення продовольством. У багатьох людей немає постійної високооплачуваної роботи, у районах працює невелика кількість підприємств, характерним є запровадження вахтового методу господарювання у сільському господарстві. Все це відображається на купівельній спроможності населення. Найбільш купівельно спроможним є мешканці Житомирського, Малинського, Любарського, Попільнянського та Коростенського районів. Саме там найбільша частка населення, якому повністю вистачає коштів для купівлі харчових продуктів.

Результати дослідження свідчать, що в структурі витрат населення питома вага витрат на харчові продукти є досить вагомою. Зокрема, 19 % респондентів витрачають на харчові продукти понад 50% доходу; 50% – витрачають на харчування 30-50% власного доходу. І лише 26% опитаних витрачають на харчування 10-30% доходу.

Наявність та використання земель.

Середній розмір земельних паїв в Житомирській області становить 2,76 га. Їх площа варіюється залежно від районів, що зумовлено декількома чинниками, а саме: площею сільськогосподарських угідь, яка підпадає під паювання; чисельністю осіб, які набули право на земельну частку (пай); якістю ґрунтового покриву; іншими регіональними особливостями.

Суттєві відмінності у середній площі паю, що припадає на одного землевласника, обумовлені також розміром колишніх колективних господарств. Райони з найбільшою площею паю у розрахунку на одного землевласника – Народицький (10,6 га), Овруцький (5,2 га), Олевський (5,2 га), а райони з найменшими площами земельних паїв – Черняхівський (2,3 га), Бердичівський (2,2 га), Житомирський (1,7 га).

У результаті проведеного соціологічного дослідження встановлено, що більшість родин Житомирської області власні земельні паї здають в оренду (66%). Частина землі використовується самостійно власниками (10 %), а 14% респондентів частину землі використовують самостійно, частину здають в оренду. У зоні Лісостепу кращі землі, тому вони користуються найбільшим попитом в орендарів.

Більшість орних земель у зоні Полісся мають низьку природну родючість ґрунтів, що стримує орендарів залучати їх у обробіток (Олевський, Лугинський райони). Як наслідок, в окремих районах Житомирської області виявлено земельні паї, які залишаються поза обробітком, що також зумовлено радіаційним забрудненням сільськогосподарських земель (Народицький, Коростеньський, Лугинський та частина Овруцького районів).

Аналізуючи відповіді землевласників щодо планів відносно подальшого використання землі встановлено, то у районах з нижчим рівнем соціально-економічного розвитку та, відповідно, низьким станом матеріального забезпечення населення (Романівський, Черняхівський, Ружинський, Пулинський, та Лугинський райони) значна частка власників земельних паїв мають намір їх продати (26%). Аналогічна ситуація спостерігається поблизу міст (Житомира, Коростеня), де люди не вбачають перспективи у власній сільськогосподарській діяльності.

Досить малою є частка бажаючих розпочати власний аграрний бізнес із використанням земельних паїв, що пов'язано із відсутністю стартового капіталу та незадовільним станом інфраструктури. Ті, хто хочуть розпочати власний бізнес, здебільшого сконцентровані у зоні Лісостепу Житомирщини.

За результатами соціологічного дослідження встановлено, що 86 % респондентів обробляють городи самостійно; 6 % частину обробляють самостійно, а частину здають в оренду; 2-3 % віддали городи сусідам або здали в оренду. Слід відмітити, що подібні дослідження (а саме дослідження з оцінки стану та специфіки використання городів) практично відсутні. Водночас, проведений аналіз дозволяє виявити сучасний стан розвитку сільських територій, окреслити основні наміри селян та оцінити наявний земельний ресурс.

Аналіз відповідей на питання “Як Ви плануєте у майбутньому використовувати город?” дозволяє зробити висновки про ймовірне зменшення кількості землевласників, які планують самостійно обробляти земельні ділянки. Частина респондентів мають наміри продати (8%) або здати городи в оренду (7%). Наразі відбувається скуповування городів зі старими будівлями для певних видів бізнесу, наприклад, вирощування ліщини, започаткування тепличного бізнесу, вирощування декоративних рослин. Це відбувається поблизу міст та у лісостеповій зоні Житомирщини, де кращі землі та є розвинена логістика.

Суттєвий вплив на специфіку використання земельних паїв та городів має вік їх власників. Аналіз вікової структури власників земельних паїв Житомирської області дозволяє стверджувати, що 48 % з них є вторинними власниками земельних паїв, які їх отримали як спадщину.

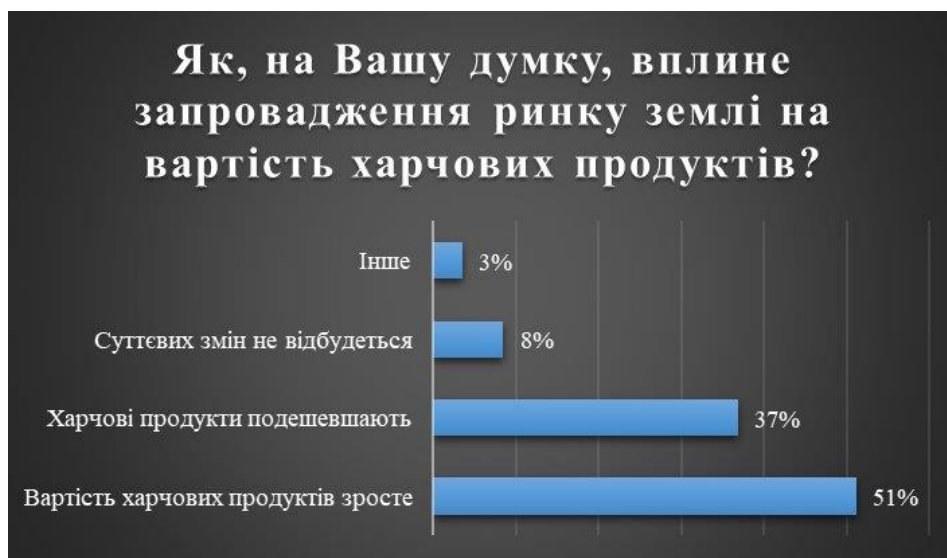
Первинних власників земельних ділянок залишилося лише 52 %. Загалом з 1991 р. у Житомирській області померло понад 63 тис. первинних власників земельних паїв.

Цікавими є відповіді респондентів на питання “Кому Ви здаєте в оренду земельний пай?” Так, 35% опитаних здають паї в оренду сільськогосподарським підприємствам, 26% – аграрним холдингам, 17% – підприємствам, підконтрольним агрохолдингам. Холдинги орендують землю, в основному, у зоні Лісостепу, тобто там, де кращі землі. Малою є частка тих, хто здає в оренду землю фермерським господарствам (17%).

Ринок землі. За результатами опитування 51% респондентів вважають, що запровадження ринку землі спричинить зростання вартості харчових продуктів. 37% опитаних переконані, що харчові продукти подешевшають, а 8% не очікують на суттєві зміни цін на продовольство.

Значна частка респондентів (36%) вважають, що запровадження ринку землі спричинить подальшу концентрацію матеріальних активів та земельних угідь в агрохолдингах. 29% опитаних наголосили, що за умови ринкового обігу сільськогосподарських земель активніше розвиватимуться як фермерські господарства, так і великі агроформування.

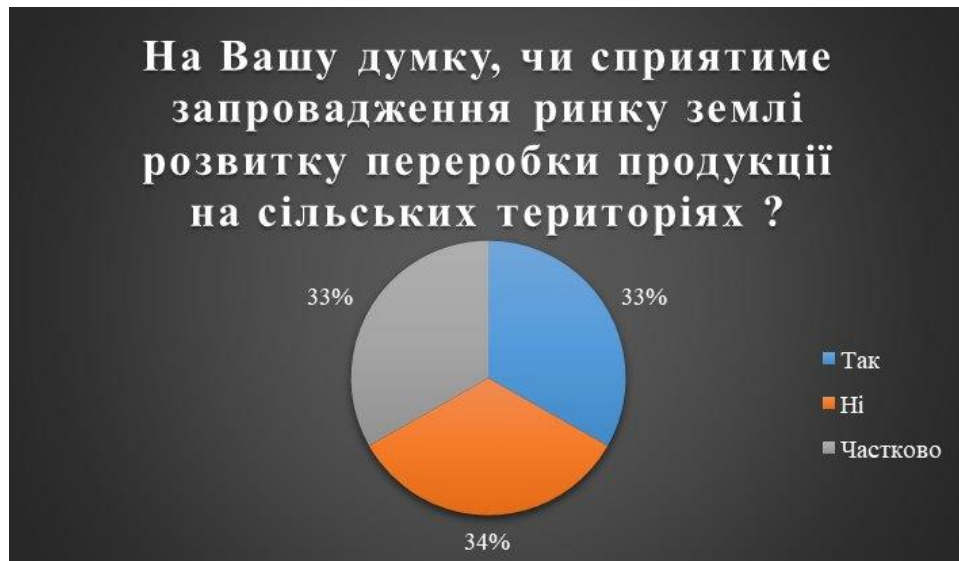

Низькою є частка тих, хто сподівається, що будуть сформовані сприятливі передумови для розвитку фермерських господарств (9%) та у цілому сільських територій (7%).

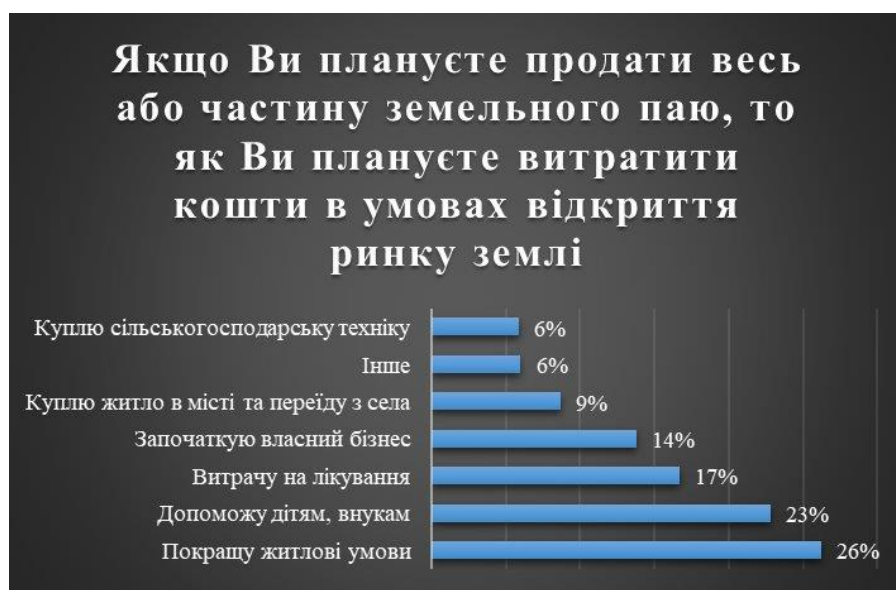

Третина респондентів переконана, що запровадження ринку землі сприятиме залученню інвестицій на сільські території та налагодженню переробки продукції (33%). Однак, частина респондентів (34%) вважає, що суттєвих змін у налагодженні переробки на сільських територіях не відбудеться.

Соціологічне дослідження показало, що надходження інвестицій у переробку сільськогосподарської продукції очікується, насамперед, у лісостеповій зоні Житомирщини, де кращі землі та розвиненіша інфраструктура. Саме ці території вже зараз залучають значні обсяги відповідних інвестицій.

Як зазначалося раніше, значна частка респондентів (26%) планує продати власний земельний пай в умовах відкриття ринкового обігу сільськогосподарських земель. Наявні у середньостатистичної сільської родини Житомирщини 2 земельні паї (5 га) дозволять отримати 5-7 тис. доларів США.

На базі результатів опитування встановлено, що отримані кошти від продажу земельних паїв власники планують витратити на такі цілі:

1. Проведення ремонту житла та покращення умов проживання (26%). Багато сільських будівель, значна частина яких збудована 20-30 років тому, потребують ремонту та перепланування, підведення газу та води.

2. Допомога дітям, онукам (23%). Багато мешканців сільських територій допомагають дітям та онукам, які проживають у містах.

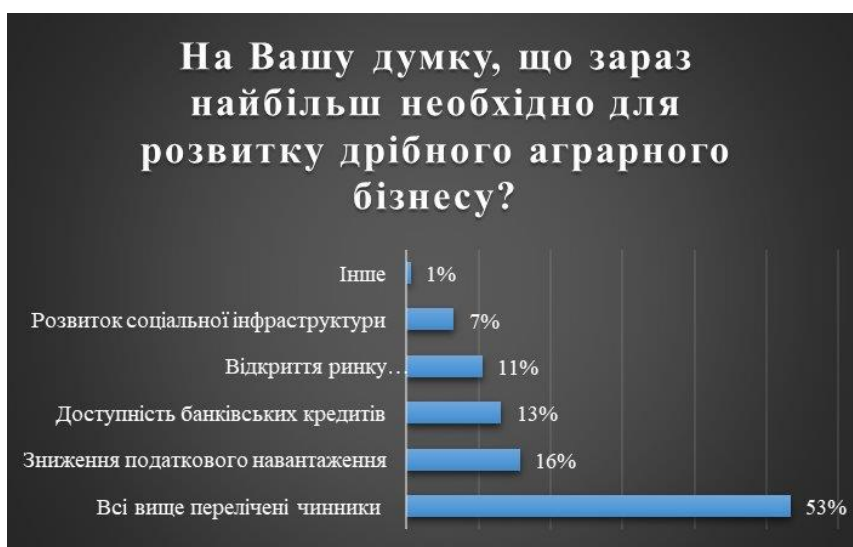
3. Придбання ліків (17%). Значна кількість сільських мешканців, враховуючи їх вік, умови життя і роботи, потребують амбулаторного лікування, проведення операцій.

4. Започаткування власного бізнесу в аграрній чи суміжних галузях (14%). Такий варіант відповіді на питання найчастіше вказували мешканці районів, що знаходяться поблизу обласного центру та у лісостеповій зоні, де кращі землі та є розвинена логістика.

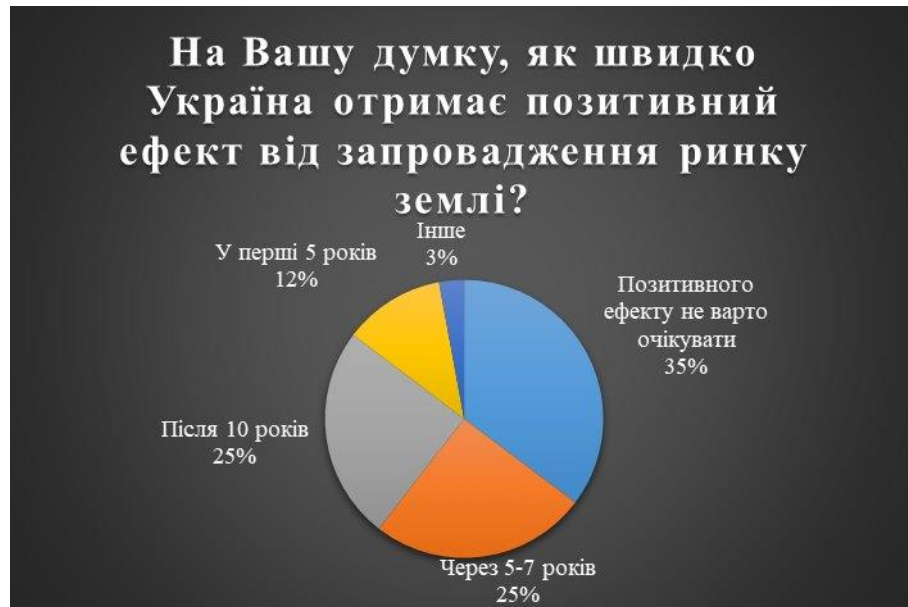
5. Купівля житла у місті та переїзд з села (8%). Для певної частки власників земельних паїв продаж землі розглядається як можливість придбати житло у місті. Особливо це актуально для районів навколо обласного центра.

6. Купівля сільськогосподарської техніки (6%). Окремі власники земельних паїв мають бажання частину землі обробляти самостійно, для чого їм потрібно придбати сільськогосподарську техніку (міні-трактори) та певний інвентар (борони, культиватори, сівалки).

Водночас, варто відмітити, що наразі на сільських територіях існує ряд системних проблем, які потрібно вирішувати комплексно. Запровадження ринку землі може стати тільки одним із драйверів, які сприятимуть подальшим змінам.

Для власників земельних паїв актуальними питаннями наразі є зниження податкового навантаження, доступність банківських кредитів, розвиток соціальної інфраструктури, реформа охорони здоров'я, боротьба з корупцією, пенсійна реформа, реформа освіти, децентралізація. Більшість респондентів (37%), вважають що лише комплексне впровадження перелічених заходів та реформ може сприяти розвитку сільських територій.

35% респондентів вважають, що позитивного ефекту від ринкового обігу сільськогосподарських земель для сільських територій взагалі не варто очікувати. 25% опитаних очікують, що позитивний ефект можливий через 5-7 років, а 40% вбачають можливі позитивні зміни для сільських територій лише у довгостроковій перспективі (понад 10 років).

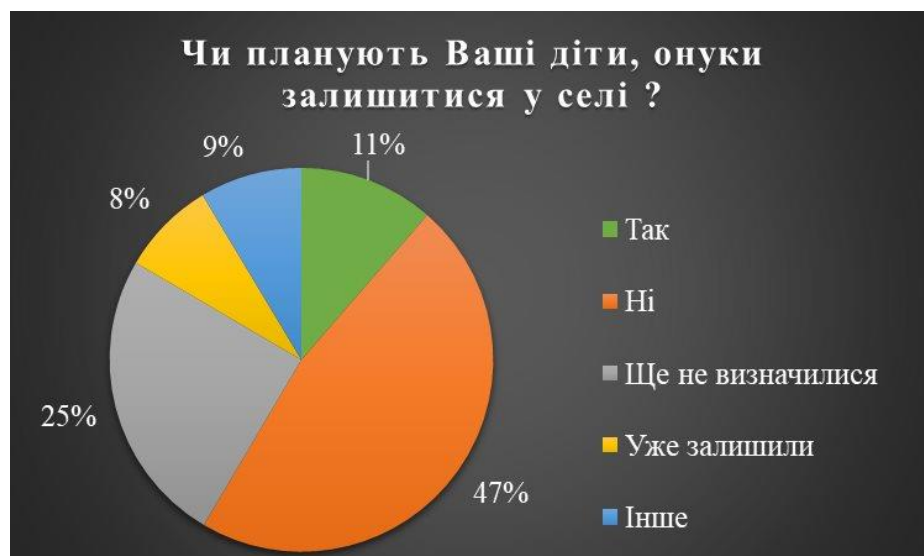
Майбутнє сільських територій.

Оскільки сільськогосподарське виробництво лежить в основі економічної діяльності досліджуваного регіону, перспективи розвитку сільських територій необхідно досліджувати із урахуванням діяльності суб'єктів аграрного бізнесу. На питання “Як сільгоспвиробники впливають на розвиток села” 90% респондентів відповіли, що виробники сільськогосподарської продукції мають позитивний вплив на розвиток сільських територій, 4 % відзначити їх негативну роль, а 5 % вважають, що розвиток села не залежить від дій сільгоспвиробників.

Варто відмітити, що ключовими категоріями товаровиробників, що здійснюють господарську діяльність в аграрному секторі, є дрібні господарства та великі вертикально інтегровані аграрні холдинги.

Упродовж останнього десятиріччя в Україні відбувається інтенсивна корпоратизація сільськогосподарського виробництва. Малі та сімейні фермерські господарства через відсутність доступу до зовнішніх ринків сільськогосподарської продукції і недорогих кредитних ресурсів поступово втрачають конкурентоспроможність. При цьому корпоратизація сільського господарства України посилює тенденцію до скорочення кількості робочих місць у галузі. Вищезазначене призводить до відтоку людей з сільських територій.

На питання “Чи планують ваші діти та онуки залишитися у селі”? відповідь “так” обрали лише 11% респондентів; 47 % опитаних зазначили, що їх діти не планують залишатися у селі; 8 % вказали, що їх діти вже залишили сільські території. 25 % респондентів ще не визначилися з відповіддю на вказане питання та відзначили, що їх рішення буде залежати, зокрема, від змін та реформ, які будуть відбуватися на сільських територіях.

Вирішення вищезазначених проблем сільських територій потребує системного підходу. Розвиток ринку землі може бути лише однією із складових даного підходу, що підтверджується результатами проведеного соціологічного дослідження. Зокрема, 29% респондентів вважають, що у разі запровадження ринкового обігу сільськогосподарських земель суттєвих змін для сільських територій не відбудеться. 26% опитаних впевнені, що спостерігатиметься подальший занепад села, а 24% зазначили, що ринок землі стане поштовхом для розвитку об’єднаних територіальних громад. 14% респондентів вважають, що іноземці скуплять значні площі сільськогосподарських угідь.

У цілому, на думку авторів, завершення земельної реформи без завершення адміністративно-територіальної, пенсійної, податкової та медичної реформ не забезпечить суттєвих позитивних змін у розвитку сільських територій.

Плани на майбутнє:

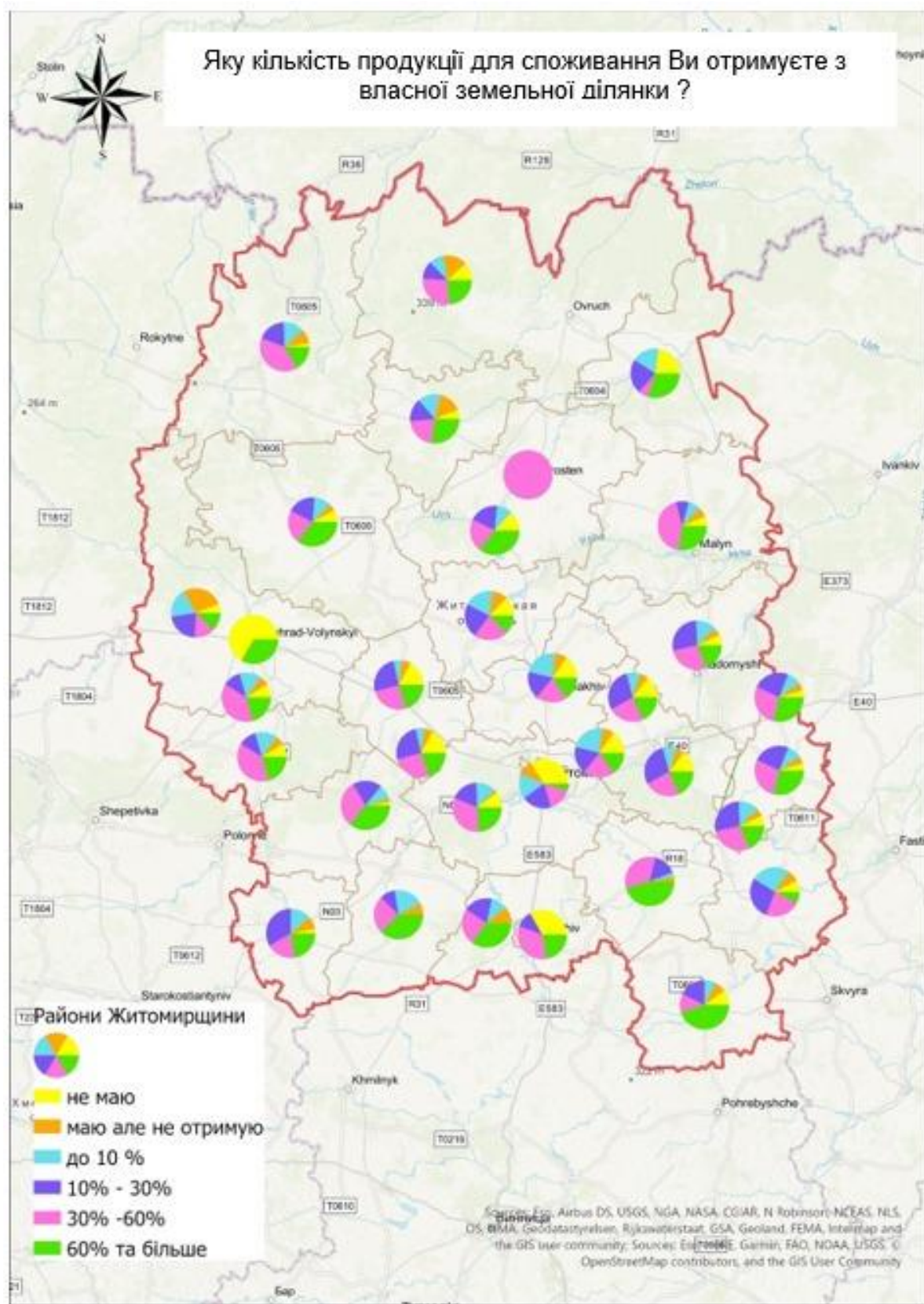
1. У процесі подальшого дослідження та підготовки матеріалів для аналітичних звітів і рекомендацій для зацікавлених стейкхолдерів буде окреслено особливості продовольчого забезпечення населення в умовах запровадження ринку землі залежно від віку, статі, сфери діяльності, типу та географічного розташування населеного пункту.

2. На даному етапі на базі результатів проведеного соціологічного опитування землевласників досліджено пропозицію вітчизняного ринку землі. З метою комплексного дослідження кон'юнктури ринку розпочато роботу відносно вивчення попиту на землю шляхом опитування аграрних товаровиробників на базі сервісу Survey123 ArcGis.

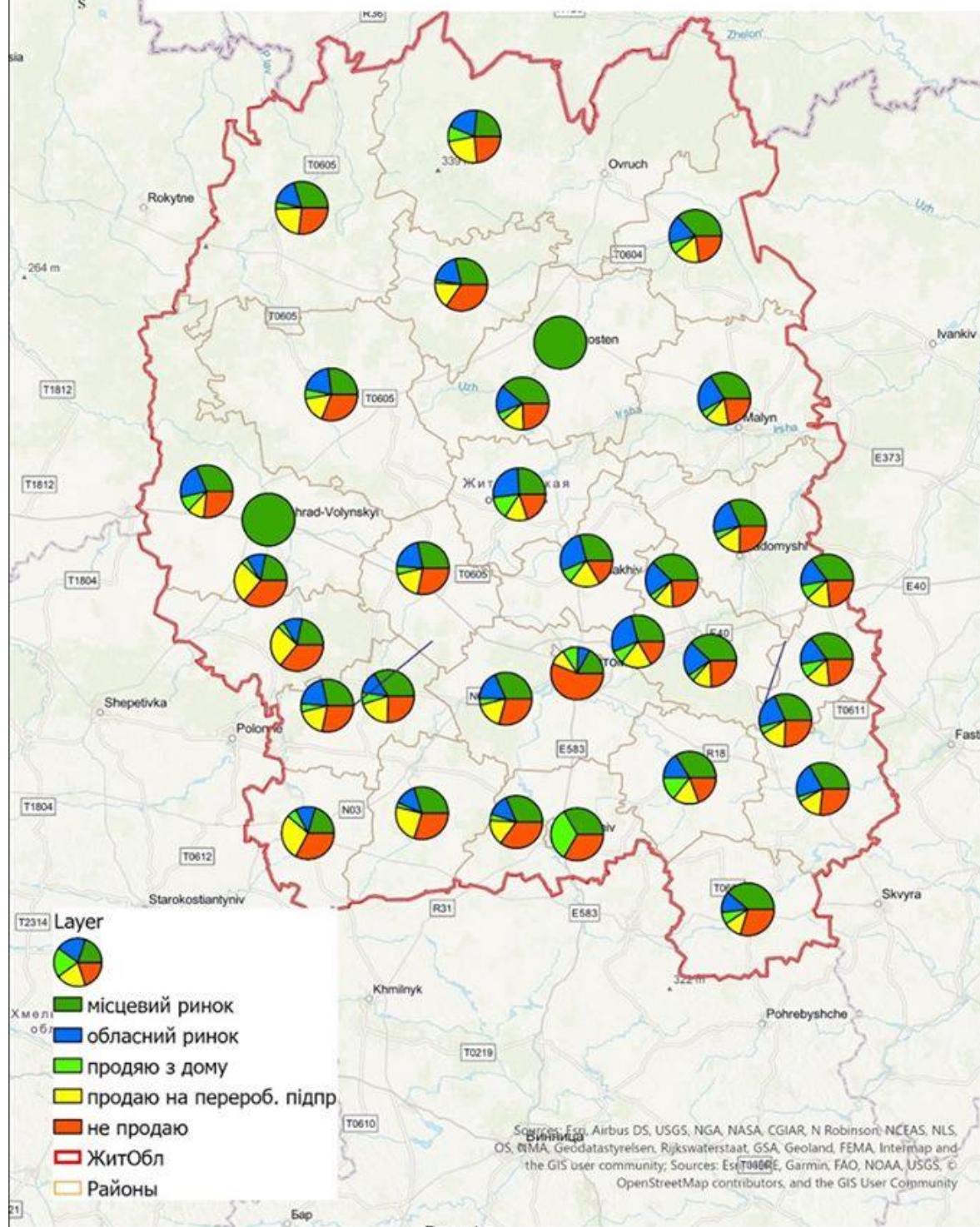
3. Спираючись на результати дослідження попиту і пропозиції на ринку землі із застосуванням інструментарію економіко-математичного моделювання планується провести дослідження за такими кейсами:

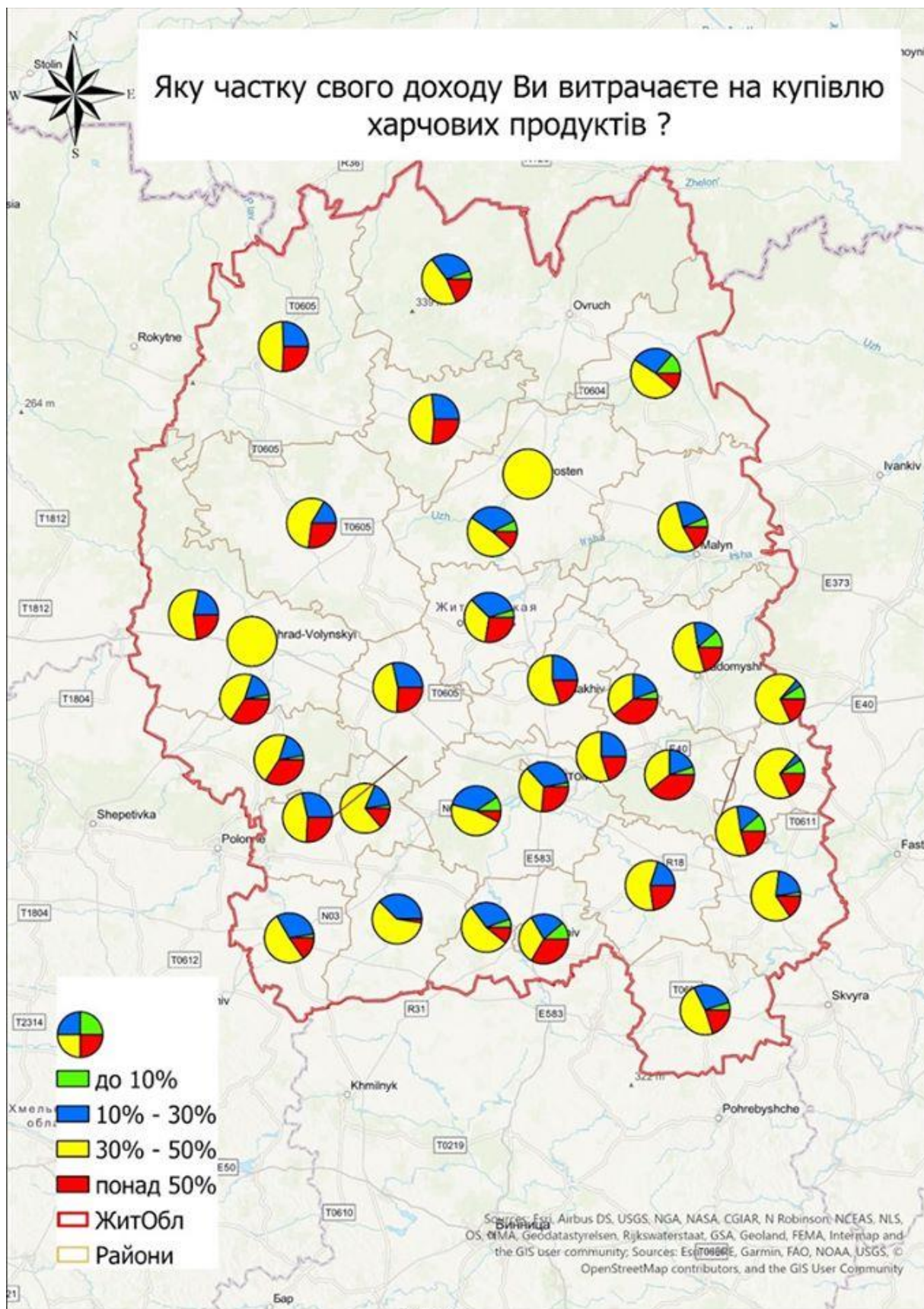
- ✓ виявлення потенціалу використання земельних паїв та присадибних ділянок сільського населення для налагодження виробництва нішевих видів продукції, створення нових робочих місць, залучення інвесторів на сільські території;
- ✓ обґрунтування необхідності налагодження переробки сільськогосподарської сировини у місцях її виробництва з метою продовольчого забезпечення місцевого населення;
- ✓ окреслення перспектив зміни сучасного стану розвитку сільських територій та забезпечення населення продовольством в умовах ринкового обігу сільськогосподарських земель.

Продовольче забезпечення

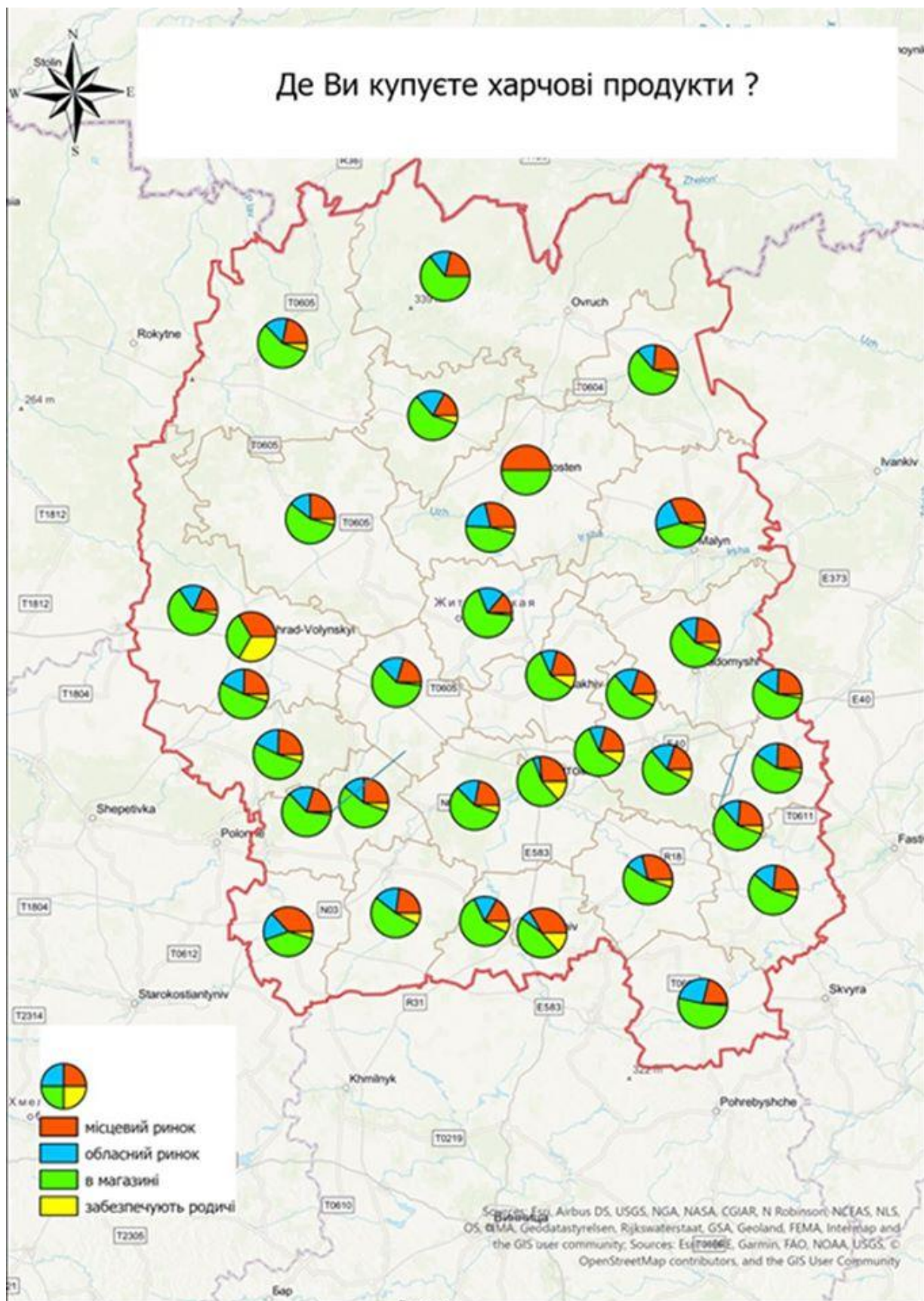

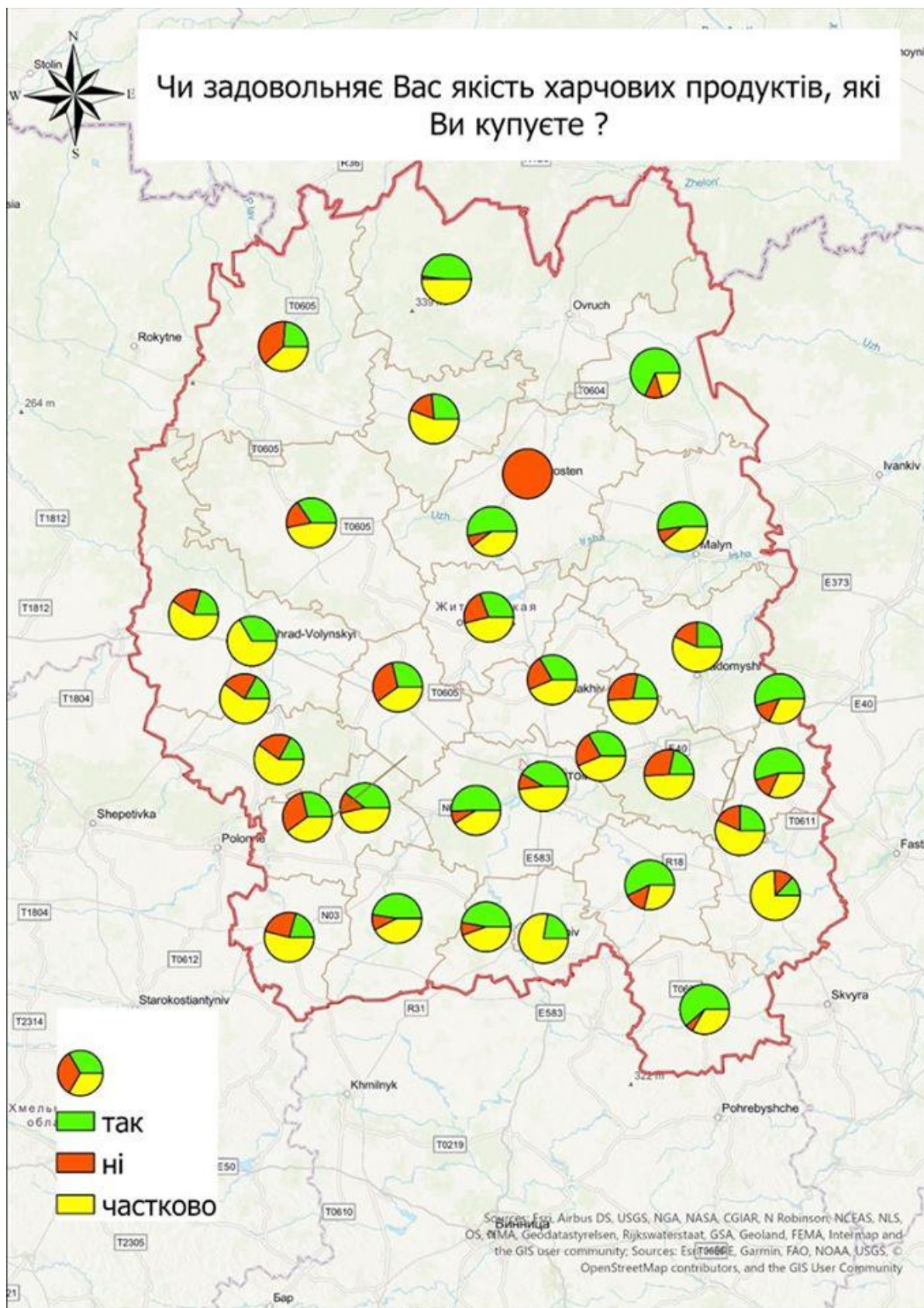
Де Ви реалізуєте надлишки виробленої продукції ?

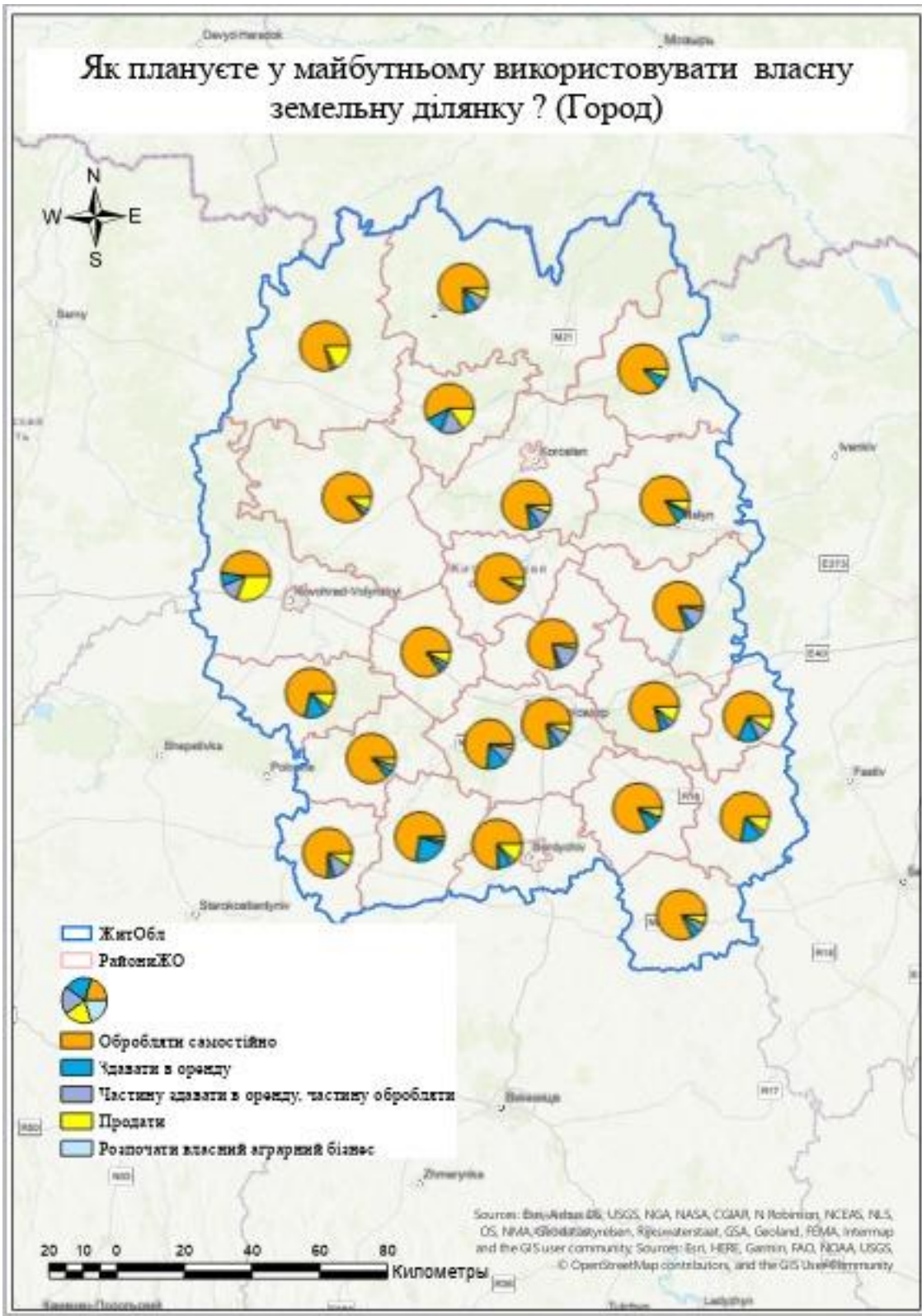

Де Ви купуєте харчові продукти ?

Наявність та використання земель”

Кому Ви здаєте в оренду земельний пай ?

ЖитОбл
Райони ЖО

Фермеру
Агрокодингу
Сільськогосподарському підприємству
Підприємству підконтрольному агрокодингу
Інше

20 10 0 20 40 60 80
Кілометри

Sources: Esri, DeLorme, USGS, NGA, NASA, CNES, Air Photo, N. Robertson, NCEAS, NLS, OS, NIMA, Geodetic Institute, Esri, HERE, DeLorme, Swire, NGA, IGN, the GIS User Community

© OpenStreetMap contributors, and the GIS User Community

Як використовуєте власну земельну ділянку ? (Пай)

Жито́бл

Райони ЖО

Обробляю самостійно

Здаю в оренду

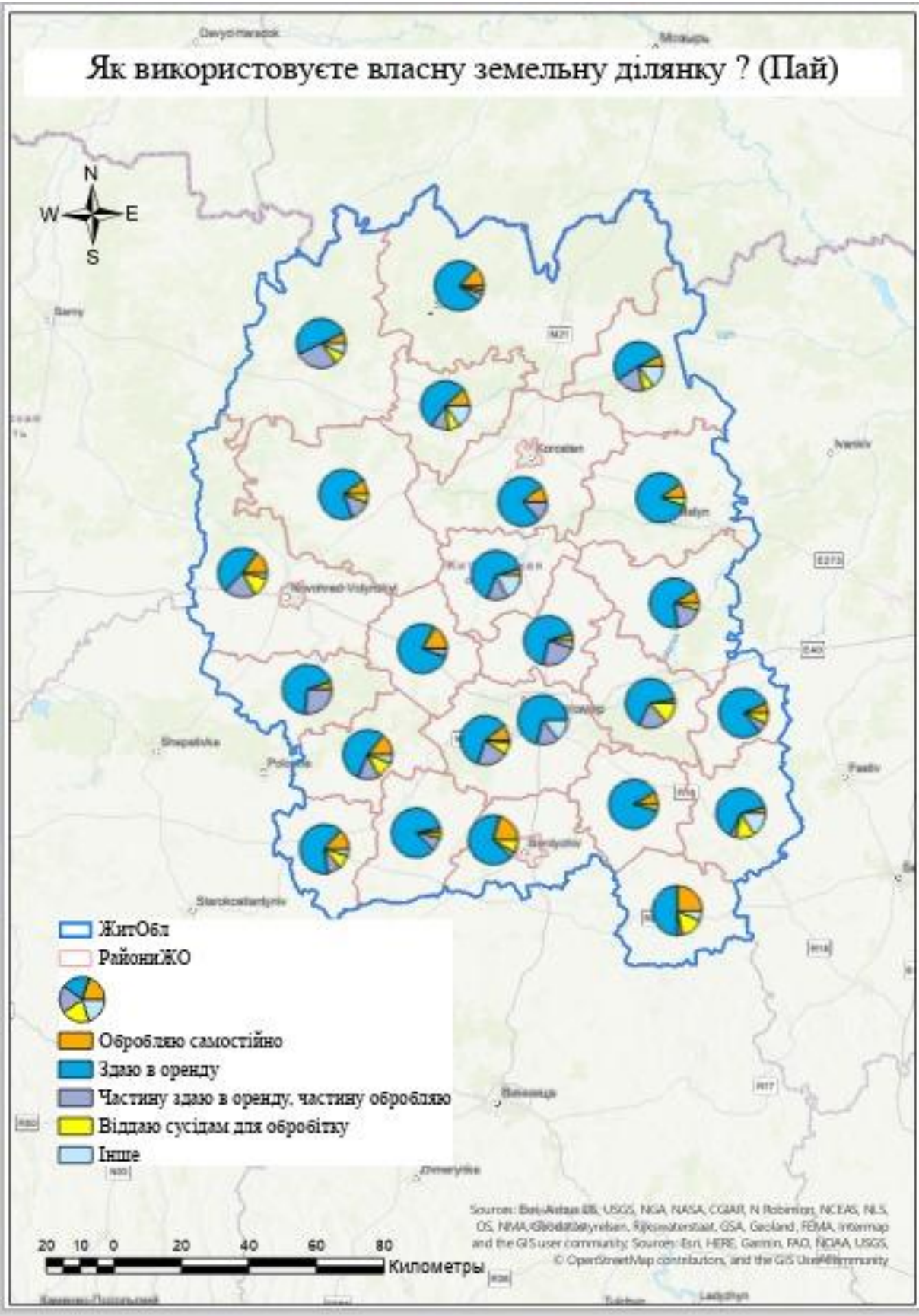
Частину здаю в оренду, частину обробляю

Віддаю сусідам для обробітки

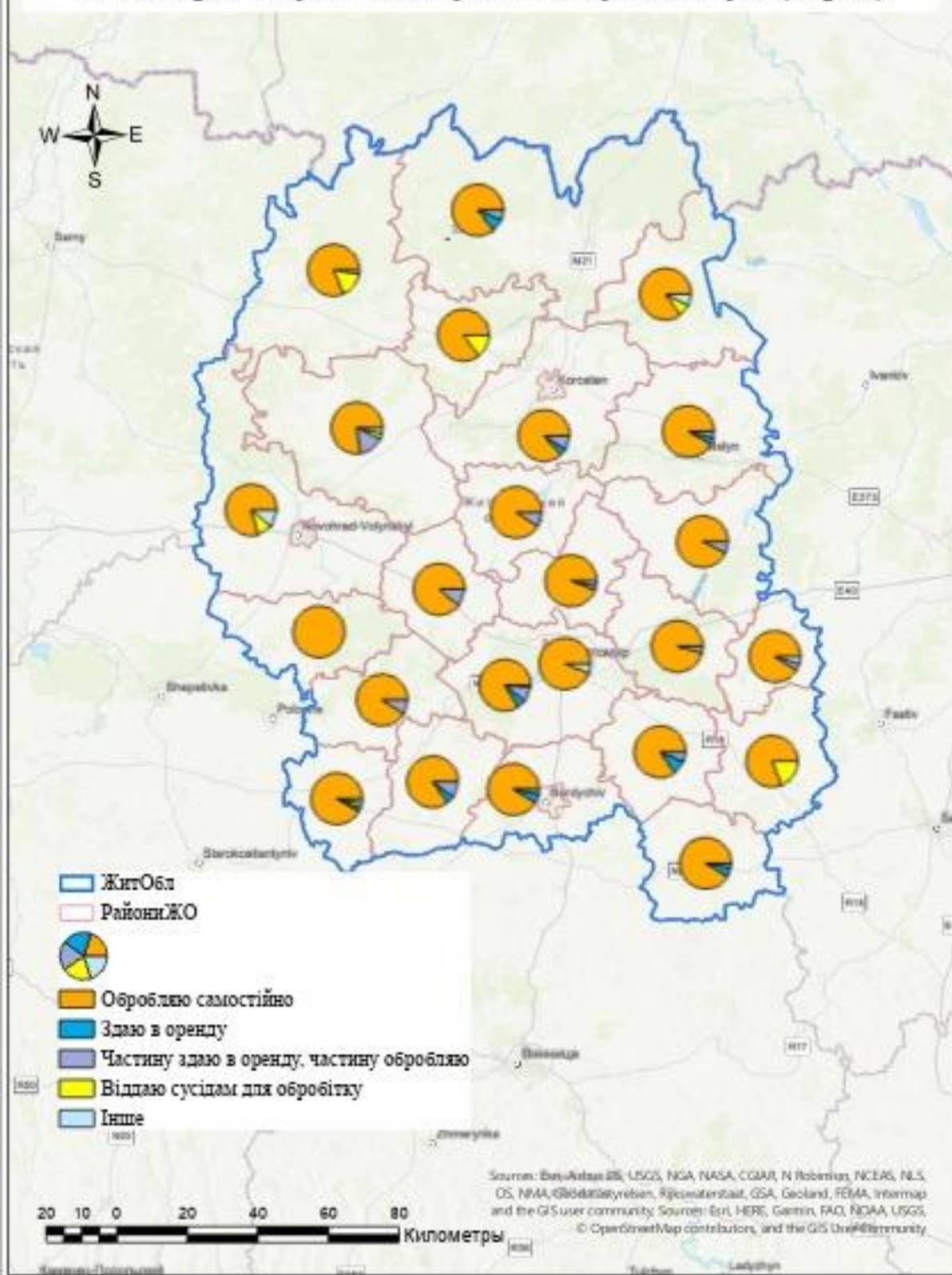
Інше

Километри

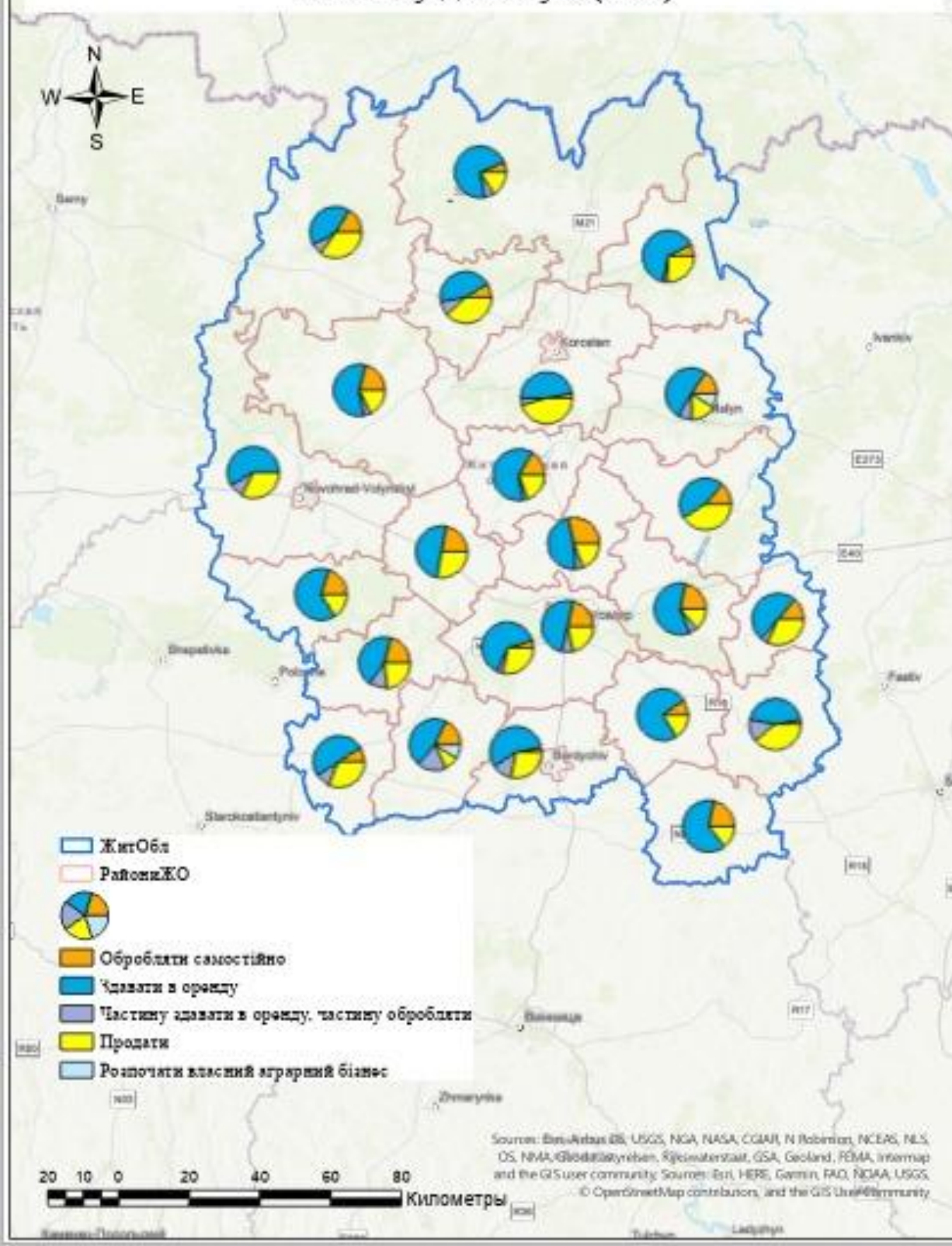
Sources: Esri, DeLorme, USGS, NGA, NASA, CNES, Air Photo, N. Robinson, NCEAS, NLS, OS, NIMA, Geodetic Survey, Rijkswaterstaat, GSA, Geoland, FEMA, Intermap and the GIS user community. Sources: Esri, HERE, Garmin, FAO, NOAA, USGS, © OpenStreetMap contributors, and the GIS User Community

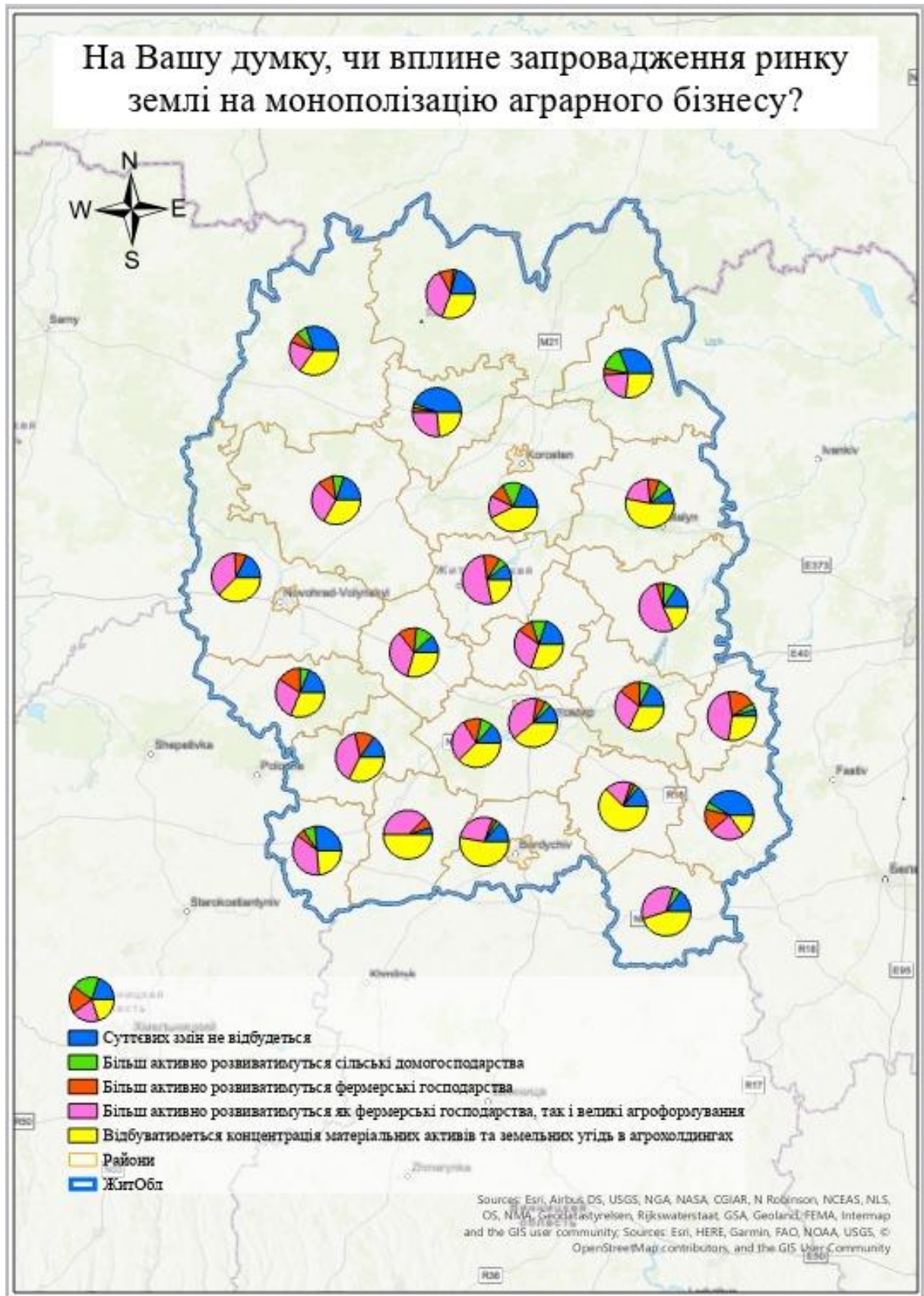
Як використовуєте власну земельну ділянку ? (Город)

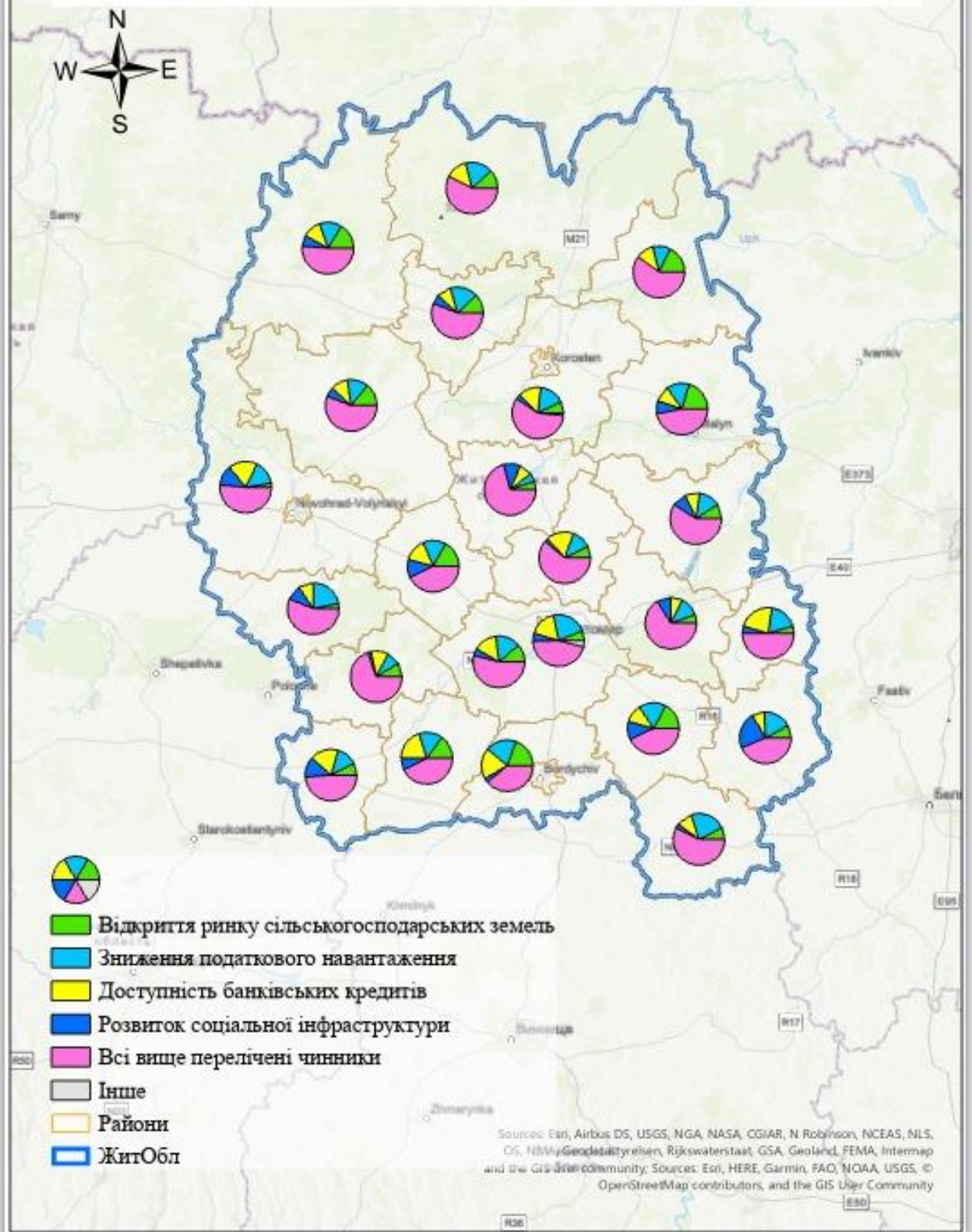

Як плануєте у майбутньому використовувати власну земельну ділянку ? (Пай)

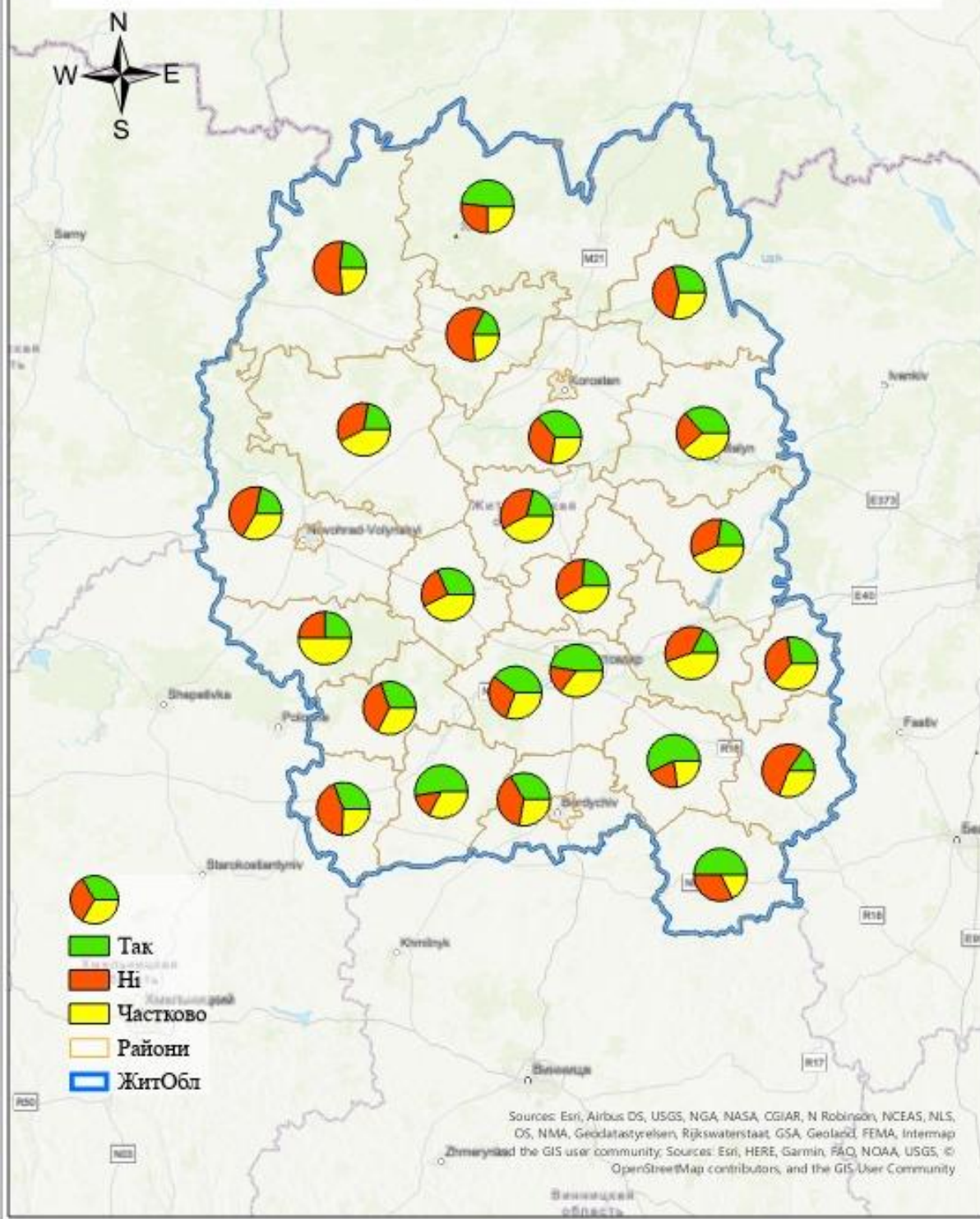

Ринок землі

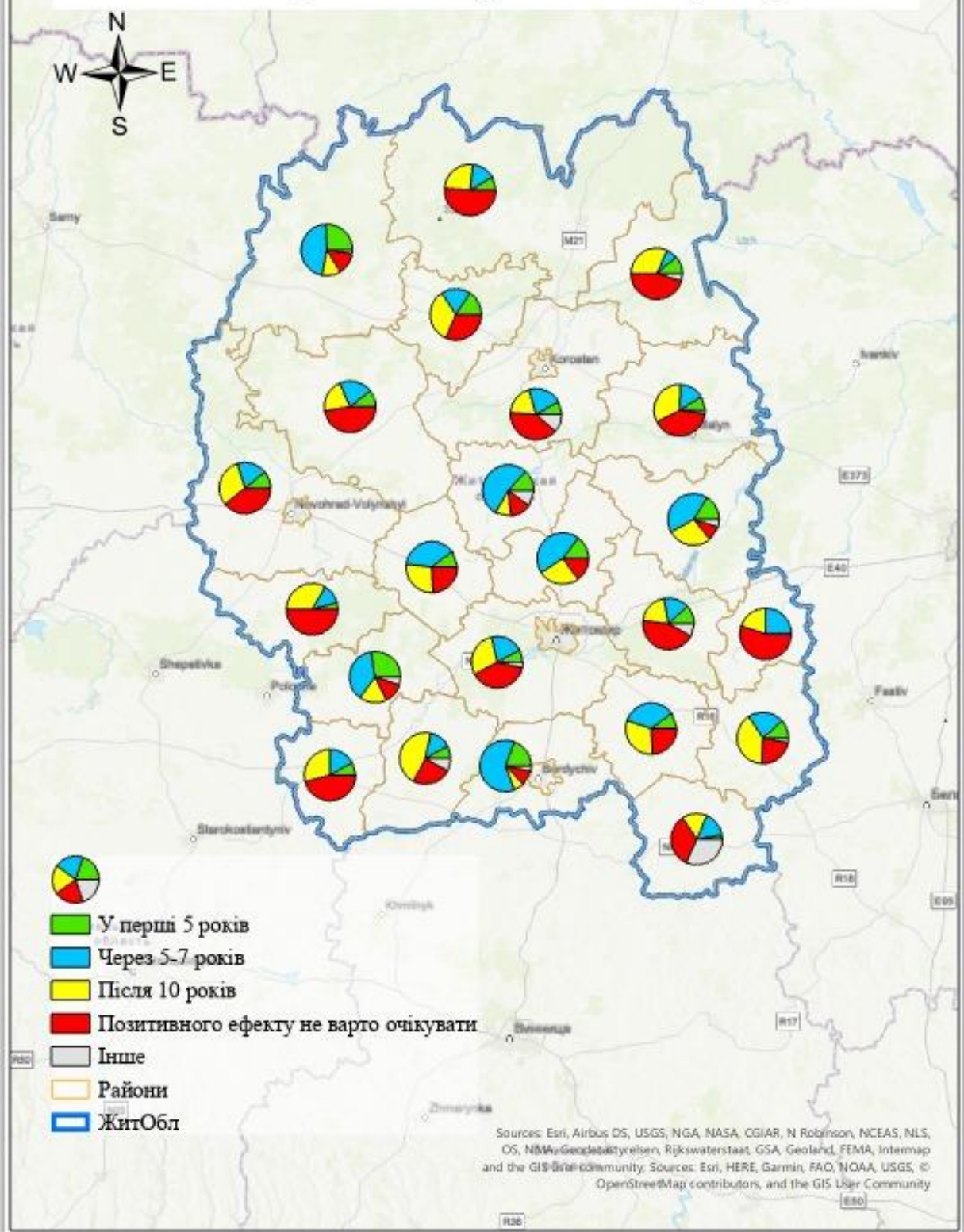

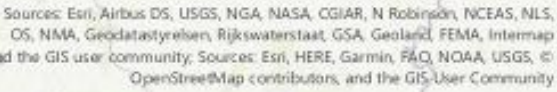
На Вашу думку, чи сприятиме запровадження ринку
землі розвитку переробки продукції на сільських
територіях ?

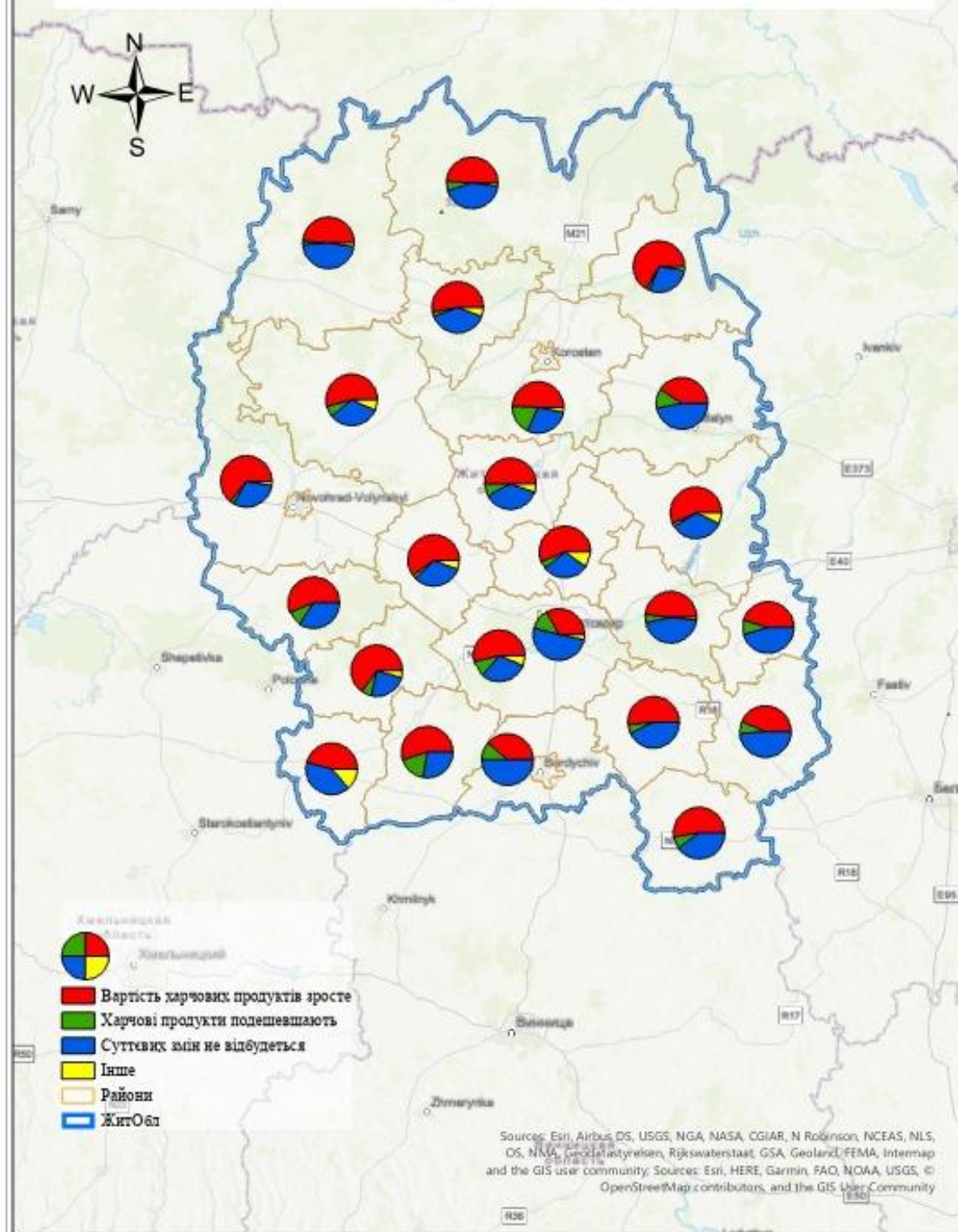
На Вашу думку, як швидко Україна отримає позитивний ефект від запровадження ринку землі?

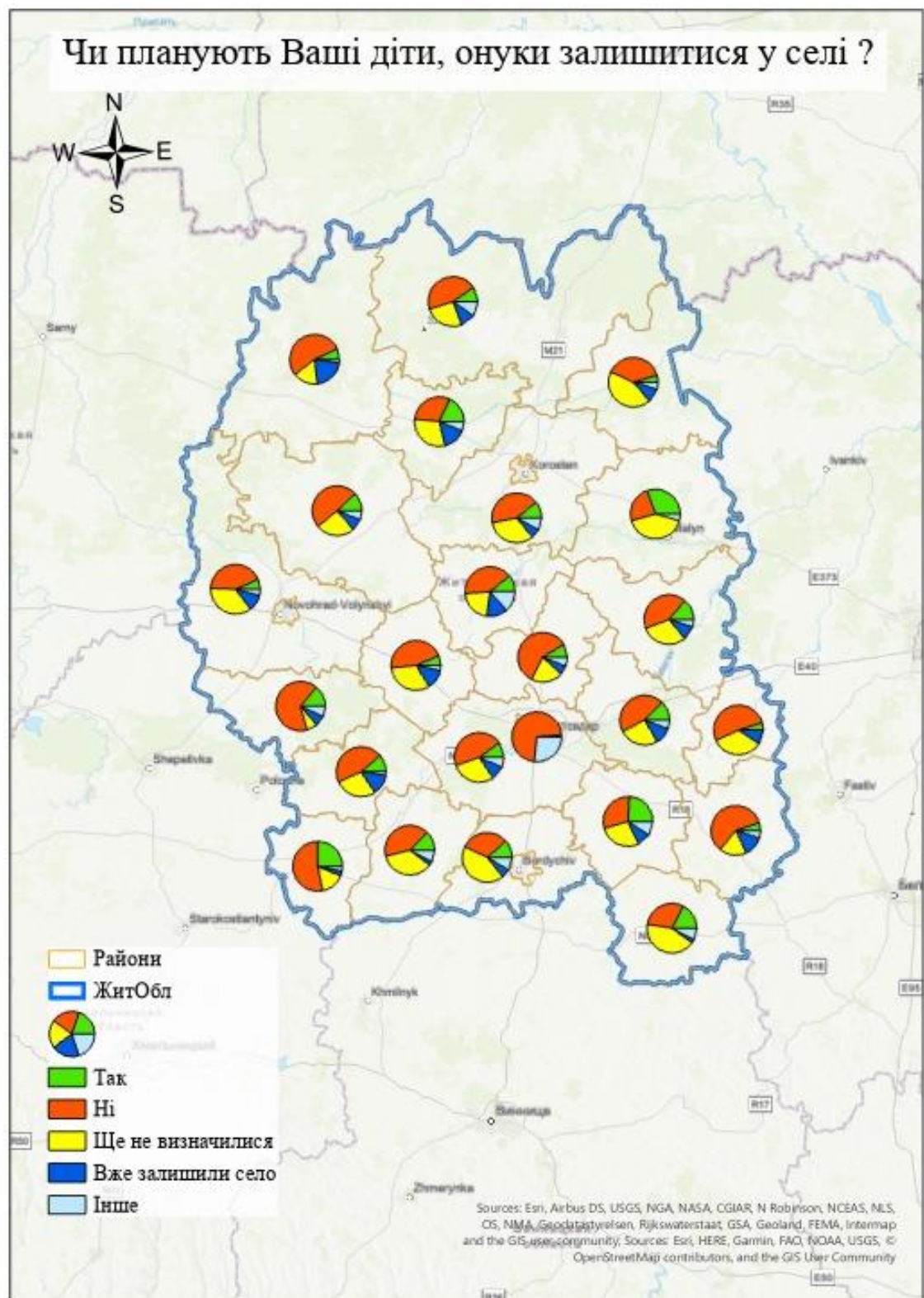
область

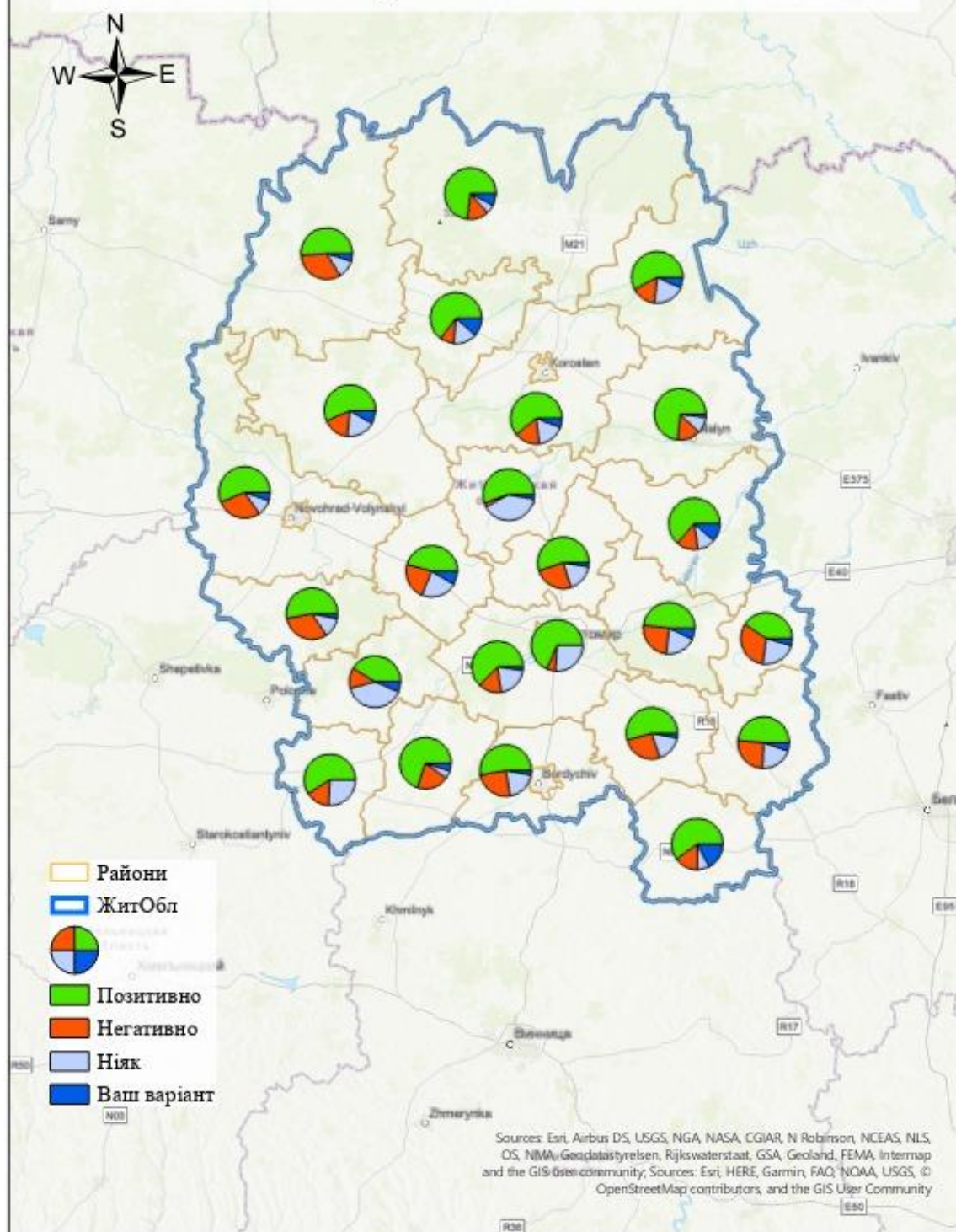
Як, на Вашу думку, вплине запровадження ринку землі на вартість харчових продуктів?

Майбутнє сільських територій

На Вашу думку, як сільгоспвиробники впливають на розвиток села ?

Як Ви уявляєте майбутнє села після запровадження ринку землі ?

